

**Osmanlı'nın Çöküşü: Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920,
Eugene Rogan, Çev. Özkan Akpınar, İletişim Yayınları,
İstanbul, 2017. 477 sayfa. ISBN: 9789750522925.**

Büyük Savaş beklenmedik, umulmadık bir olay mıydı? Yoksa tersi mi söz konusuydu? Britanyalı ünlü tarihçi Niall Ferguson'ın *Hazin Savaş 1914-1918*¹ adlı çığır açan kitabının 'Militarizm Mitleri' bölümünde, 19.yüzyılın son çeyreğinden savaşın başlarına kadar özellikle Almanya ve Britanya arasında büyük bir savaşı öngören yığınla kurmaca eserden bahseder. Öyle görünüyor ki, bu dönemde Avrupa kamuoyunda büyük bir savaşın elinin kulağında olduğuna dair geniş bir farkındalık mevcuttu. Nihayet tarihe geç kaldığını düşünen Almanların emperyal arzularındaki muazzam patlama Büyük Savaş'a dosdoğru bir kapı açtı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda idarî kontrolü savaştan hemen önce İttihat ve Terakki ele almıştı ve özellikle Enver Paşa'nın Almanlara olan sempatisi ise sır değildi. Savaşa büyük ölçüde Almanya'nın stratejik, ekonomik ve siyasî gölgesi altında giren Osmanlıların ortaya koyduğu performansı anlatan kaynaklar gittikçe çoğalmakta. Savaşa Osmanlı elbette çöküş semptomları göstererek girmişti. Oxford Üniversitesi Ortadoğu tarihi profesörü Eugene Rogan'ın *Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920* başlıklı kitabı Osmanlı'nın 19.yüzyılda hızlanan çöküş sürecinin sağlıklı ve titiz bir değerlendirmesini oluşturuyor. Her ne kadar sosyal bilimlerde 'çöküş' gibi normatif bir kavram bugün tartışma konusu olsa da, deyim yerindeyse son perdede imparatorluğu bundan daha iyi tasvir edecek bir kavramı bulmanın imkansız olduğunu söylemek gerekir. Zira içerdeki aydınlar, devlet adamları ve dışardaki düşman devletler Osmanlı'nın çökmekte olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Bu boyutu Rogan'ın anlatısında daha belirgin hale getiren İttihat ve Terakki üyelerinin 'çökmekte' olan devleti ayakta tutmak için giriştikleri riskli ve aceleci siyasetlerinde apaçık görmek mümkün. "Jön Türklerin Büyük Savaş'a girdiği andan itibaren, Britanya Osmanlı İttifak Devletlerinin komuta zincirindeki en zayıf halka olarak görmüştü. Whitehall'deki savaş planlamacıları, İtilaf kuvvetlerini batı cephesinde kurtaran atılım için Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla yenilmesine bel bağlamışlardı. Osmanlı ordusunun ilk altı ayındaki performans da bu görüşlere pek meydan okumuyordu. İtilaf gemileri Osmanlı kıyı bölgelerine fütursuzca saldırmış, Britanya Basra vilayeti üzerinde görece kolay bir şekilde denetim sağlamış ve Osmanlıların Kafkasya ve Sina'da gerçekleştirmeyi düşündükleri harekâtlar tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı." (Rogan 2017, 277) Peki gerçekte Osmanlılar İtilafçıların umdukları performansın üstüne hiç çıkmadılar mı?

¹ Ferguson'ın kitabı alışıldık bir tarih kitabından çok muhtelif temaları içeren monografik bir hususiyet sergilemektedir.

Eugene Rogan kitabın sonlarına doğru, 1918 baharı itibarıyla, yani Kudüs, Mekke ve Bağdat düştükten sonra bile Yıldırım Ordusu'nun görkemli performansını hatırlatarak (ve tabii ki, Almanların bahar taarruzunda Allan ve Fransa hatlarını yarmasıyla) şunu söyler: “Osmanlıların Büyük Savaş’ın kazanan tarafında olduğu görülüyordu.” (Rogan 2017, 407)

Osmanlı Çöküşü çarpıcı bir aile anlatısıyla başlıyor. Rogan kendi ailesinin deneyimleriyle, yani büyük dayısı John McDonald’ın Çanakkale’de Osmanlı direnişi sırasında bir İngiliz askeri olarak ölümüyle başlayan hüznü hikâyesi akabinde İtilaf Devletleri’nin rakibi Osmanlı Devleti’nin çöküş hikâyesine everiliyor. Eugene Rogan’a göre tarihçiler İtilaf Devletleri’nin savaştaki performans ve kayıpları hakkında bolca bilgiye sahipken, savaşın diğer tarafında, nihayetinde mağlubiyetle bitiren İttifak Devletleri hakkında halen pek çok karanlık nokta mevcuttur.

Eugene Rogan çöküşe giden süreci Abdülaziz’in intiharının ardından 2. Abdülhamit’in tahta geçip Kanun-ı Esasi’yi ilan etmesiyle başlatıyor. Benzer birçok kitap gibi kronolojiye sadık kalarak Jön Türklerin iktidarı almalarına kadarki süreçte hadiseleri hızlıca aktarıyor. Jön Türklerin (tıpkı selefleri Genç Osmanlılar gibi) rejimin görece daha meşrutî ve demokratik hale getirilmesiyle Avrupa güçlerin Osmanlılara daha fazla saygı duyacaklarını ve en azından reformların devamlılığı için imparatorluğu rahat bırakacaklarına dair aşırı iyimserliklerini, onların ‘genç’ ve devlet tecrübesinden yoksun oluşlarıyla açıklıyor Rogan. 1908’deki müdahale ve anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi, Osmanlı’daki gerileme veya çöküşü nispeten durduracak gelişmeler olması umulurken, imparatorluk toprak kaybetmeye devam ediyordu. Balkan Savaşları’nda eski Osmanlı tebaası olan ‘Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan’ın art arda Osmanlı’ya yaşattıkları yenilgiler siyasi krizi derinleştirirken aslında İttihatçıların önünü de açıyordu. Enver, Talat ve Cemal üçlüsü bu kaos içinde gitgide yerlerini sağlamlaştırdılar ve Osmanlı yavaş yavaş bu üçlünün riyasetinde 1. Dünya Savaşı’na çekildi.

Savaşa Girenken

1. Dünya Savaşı’na Osmanlıların katılım kararı Rogan’ın anlatımında pek az detaylandırılmıştır. Osmanlı niye durduk yere Almanya’da karar kılmış? İtilaf Devletleri’ne hiç teklif götürülmüş mü? Osmanlı’nın sadece gemileri bahane ederek Almanya’ya yavaşmaları meseleyi fazla basitleştirmez mi? Bu soruların hiçbirinin cevabı yok. Rogan burada standart anlatıyı takip etmiş, yani savaşa Osmanlı’nın hangi saikler doğrultusunda katıldığı konusunda yeni bir şey söylemeden, önceden bildiğimiz bilgileri aktarmaktan başka bir şey yapmamıştır. Esasında Jön Türklerin 1. Dünya Savaşı’na katılmada gösterdikleri acelecilik, onların imparatorluğun kaderi üstünde dikkatlice düşünmediklerini gösteriyor. Şerif Mardin’in *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*’nde şu ifade gayet yerindedir: “Belki Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanma tehlikesi bu yeni kuşağı daha pratik, daha hızlı sonuçlar elde etmeye itmişti.” (Mardin 2008, 13)

Esasında Rogan'a bakılırsa bir dünya savaşına girmeye Osmanlılar o kadar da 'can atmıyorlardı.' Milyonlarca müslümana hitap edebilen Osmanlıların savaşa İttifak Kuvvetleri yanında girme kararı Almanların fikriydi ve Jön Türklere kolayca benimsetilmişti. Osmanlı sultanı siyasî kimliğinin yanında ve elbette Almanlar için daha ziyade ehemmiyet arz edecek şekilde ruhanî bir kimlikle, halifelik sıfatıyla milyonlarca müslümanı savaşa seferber edebilirdi. Bu halifelik ve müslümanları İngilizlere karşı kullanma siyaseti dönemin popüler Avrupa imgeleminde bolca yer etmişti: "*John Buchan'ın ilk kez 1916'da yayımlanan popüler romanı Yeşil Kaftan Avrupa'nın İslâmî fanatizmin potansiyel gücüne olan ilgisini yakalamaktaydı. 'İslâm savaşı bir itikattir ve molla hâlâ minberde, bir elinde Kur'an, diğer elinde çekilmiş bir kılıçla durur' diyordu. (...) Buchan'ın 1915 sonunda Dışişleri Bakanlığı'nda geçtiğini varsaydığı bu hayalî sohbetin farklı versiyonları Berlin'deki devlet dairelerinde gerçeğe dönüşmüştü.*" (Rogan 2017, 73)

Cepheler

Osmanlı kuşkusuz bir savaş makinesiydi. Eugene Rogan'ın dediği gibi savaşa doğmuş, güçlenmiş ve yine savaş yoluyla çökmüştü. Kitapta 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlıların savaştığı cepheleri son derece zengin ayrıntılar ve canlı portreler içinde vermiş Rogan. Her cepheyi kendi merkezi önemi içinde ve âdetâ bir kameranın sürekli açı değiştirmesi gibi aktarmış. Doğrusu Rogan'ın cephelerdeki zafer ve yenilgilerin (hangi taraf olursa olsun) nedenlerini analiz etme ve tartışma kabiliyeti oldukça iyi. Önemli bir noktayı belirlemek gerekir ki, Eugene Rogan herhangi bir cepheyi aktarırken önce taraflar hakkında sosyo-politik bilgiler veriyor, kuvvetlerin sayı ve teknik kapasitelerini karşılaştırıyor, coğrafya ve iklimin değişkenlerinden bahsediyor, askerlerin ve subayların psikolojisini sunuyor, nihayet savaşın anlatımına geçiyor. Aslında anlatım başlar başlamaz okur cephedeki zaferin hangi tarafa kısmet olacağını burada da az çok kestiriyor.

Çanakkale Cephesi

Çanakkale Cephesi'nin iki ayrı bölümde anlatıyor. Fakat ardışık değil de araya Ermeni Meselesi'ni koyarak. Özellikle Anzakların anlatımları, yazdıkları mektuplar, raporlar ve günlükler bu cephenin detayları hakkında çok şey söylüyor.

Rogan'ın vurgusuna göre İtilaf Kuvvetleri Çanakkale Savaşı'nı 'bir gösteri' olarak tasarlamışlardı. Oysa Osmanlılar için bu bir 'ölüm-kalım' mücadelesi idi. Savaş'ın deniz kısmından pek bir başarı elde etmeyen Britanya yüzbinlerce zayıata yol açabilecek olsa da ölümcül darbe için kara güçlerini devreye soktu. Fakat neticede Eugene Rogan'a göre Liman von Sanders'in basiretli ve akılcı savunma planı başarılı oldu. İstanbul'u istila hayâli Britanya için 1915'de suya gömüldü. Zaferin teknik detaylarında, Sander'in akılcı planları yanında Alman U-Boatlarının İtilaf Devletlerine ait çok sayıdaki denizaltı ve gemiyi torpilleyip batırmalarını da tanık oluyoruz. (Rogan 2017, 222)

Bugün Çanakkale Zaferi'nin 16 Mart'ta kutlanması gelenektir. Fakat kara mücadelesi Ağustos'a kadar sürmüştü. Kara savaşlarının aktarımında Rogan genel bir anlatı yerine daha çok İngiliz subaylarının anılarından yola çıkarak, her bir sathı ve çıkarmayı (yüzlerce hedef/sahil var burada) tek tek anlatıyor. Burada tabii ki olaylar Britanyalıların bakış açısından anlatılıyor. Her bir subay kısmen başarı elde ediyor ama genel planda binlerce İtilaf askeri Osmanlılar tarafından yok ediliyor. Çanakkale Savaşı'nın anlatıcısı İngiliz merkezli. (Sonradan göreceğiz ki, Kanal Seferi'ndeki anlatıcı ise daha çok Osmanlı merkezli) Eugene Rogan Çanakkale Savaşı'na iki bölüm ve yaklaşık 70 küsur sayfa ayırmış ve sayfaların hemen hemen tamamı kara savaşlarının detaylı çıkarma ve savunma eylemlerine odaklanmış. Belli ki Çanakkale gibi muazzam bir savaşta trajik olaylar büyük ölçüde kayıt altına alınmış. Ve çok açık ki, bir tarihçi için Çanakkale'yi bütünüyle kavramak veya analiz etmek için kaynaklar sınırsız.

Yine de Rogan'ın kitabında Çanakkale Savaşı'nda iki ordunun performansına dair anlattığı hikâyeler ve betimlediği sahneler usta bir romancıyı aratmayacak düzeyde. Keskin nişancıların, subayların, siperdeki askerlerin (bu arada siper savaşı 1.Dünya Savaşı'nın en ilgi çekici konularından birisidir) ve düşük rütbeli erlerin ağızından aktarılan bilgiler sıra dışı nitelikte.

Kafkasya Cephesi

Eugene Rogan'ın haklı olarak vurguladığı gibi Enver Paşa savaş boyunca fantastik ve irrasyonel planlar peşinde koşuyordu. Mesela Cemal Paşa'yı Britanya'nın tuttuğu Süveyş Kanalı'na bir çıkarmaya yolluyor, aynı zamanda kendisi Sarıkamış'a, Rusları mağlup etmeye gidiyordu. İki teşebbüs de ağır yenilgi ile sonuçlandı. Gerçekte Rogan'ın tespiti son derece dikkate değer: *“Çabalarını tek bir sefere yoğunlaştırmış olsalar, belki bir başarı şansları olabilirdi.”* (Rogan 2017, 132)

Daha baştan Eugene Rogan Sarıkamış harekâtına pek şans vermiyor. Olayı Enver Paşa ve Hakkı Hafız Bey arasındaki bir rekabet bağlamı içinde sunuyor. Hakkı Hafız Paşa Sarıkamış projesinde kahraman olmak istiyor. Ordunun başında Sarıkamış'a ilk giren komutan olarak tarihe geçmek peşinde. Sonuç yüz bine yakın askerin hayatına mal oluyor. Günlükler, raporlar ve etnografik belgeler Rogan'ın başlıca kaynakları olmuş.

Aslında Sovyet Ekim Devrimi olmasaydı Kafkasya cephesi çok daha zorlu sonuçlar doğurabilirdi. Devrim Osmanlı ordusunu Kafkasya'da bir anda rahatlatmıştı. Rogan'ın belirttiği gibi, Jön Türkler muazzam bir sevince kavuştular: *“Jön Türkler talihlerine inanamıyorlardı. Rusların Boğazlar ve İstanbul üzerindeki teritoryal emellerinin neden olduğu korku, Osmanlı İmparatorluğu'nu savaş sırasında Almanya ile ittifak yapmaya itmişti. Rus ordusu savaş sırasında Kafkasya'daki Osmanlı savunmasını imha etmiş ve Doğu Anadolu'da geniş topraklar işgal etmişti. Fakat savaştan olabildiğince çekilmeyi ve bu süreçte kazandığı tüm toprakları terk etmeyi vaat eden yeni bir Rus hükümeti vardı.”* (Rogan 2017, 392)

Kanal Cephesi

1914'teki Kasım ayında Enver Paşa, Cemal Paşa'ya Süveyş Kanalı'na bir harekât planını açıklar: "Britanya'yı Mısır'da meşgul tutmak için Süveyş Kanalı'na bir taarruz başlatmak istiyorum. (...) bu onları şimdi Batı cephesine gönderdikleri çok sayı Hindistan tümenini orada bırakmaya zorlamakla kalmayacak, aynı zamanda Çanakale Boğazı'na çıkarma yapacak bir kuvvet toplamalarını da engelleyecek." (Rogan 2017, 130)

Burada Eugene Rogan Sarıkamış'la kıyas edilince Kanal Seferi'nin hazırlık ve ön safhasını daha başarılı ve Osmanlı açısından daha sonuç getirici bir teşebbüs olarak anlatma eğiliminde. Osmanlıların Süveyş Kanalı'na varmak için zorunlu geçiş sahası olan Sina Çölü'nü 12 gün içinde olağanüstü bir planlamama ve mühendislik zekasıyla aşıklarını ve savaşa tamamen hazır hale geldiklerini anlatır Rogan. Fakat burada Osmanlıların şansı yine yaver gitmedi. Britanya Süveyş Kanalı'nı Hindistan'a açılan en önemli stratejik nokta olarak görüyordu. Britanya İmparatorluğu'nun emperyal siyasetinde Süveyş Kanalı'nın korunması hayati değerdeydi. İnsan *Arabistanlı Lawrence* filminde bir İngiliz subayının Kral Faysal'a "*Kanalın önemi Arap davasından büyüktür,*" ifadesini hatırlamadan edemiyor. Nihayet Kanal Harekâtı da derin bir hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Ama en azından Cemal Paşa orduyu geri çekti ve zayıf 300'ün üzerinde değildi. Sarıkamış'ta en az 80.000 askerin kaybedildiği düşünülünce bu sayı mağlubiyetin acısını nispeten dindiriyordu.

Mezopotamya Cephesi

Savaştan önce İttihatçıların uyguladığı Türkleştirme politikaları Araplarda genel bir huzursuzluğa yol açmıştı. O yüzden 1. Dünya Savaşı'na Osmanlılar Arapları küstürerek ve devlete yüzyıllardır gösterdikleri sadakati şüpheli hale getirerek girdiler. Örneğin savaşın henüz şafağında Basra'daki halk Jön Türklerin politikalarından duydukları genel memnuniyetsizlik gereği İngilizlerin tarafını tutmuşlardı. Eugene Rogan burada Osmanlı Parlamentosu'nda görev yapmış Basralı Seyyid Talip'i örnek verir. Başlarda İttihatçılarla gayet iyi geçinen Seyyid Talip bir süre sonra Arapların siyasî ve kültürel haklarından bahsedince kara listeye alınır: "*Reform Derneği Basra vilayetinde 1914 Osmanlı parlamento seçimlerinin galibi olsa da Seyyid Talip İttihatçıların kendisine suikast düzenleyebileceği korkusuyla, sandalyesine oturmak için İstanbul'a yolculuk etmeye cesaret edemedi.*" (Rogan 2017, 109)

Doğrusu Cemal Paşa'nın Suriye genelinde yürüttüğü Türkçü politikalar, hatta bir ara önde gelen birkaç önemli Arap ulemayı asması, genel anlamda Arap ulusalcı düşüncesinde Osmanlı karşıtı hissiyatın güçlenmesinde önemli nedenler halindeydi. Rogan burada Cemal Paşa'nın yanında yedek subaylık yapmış olan Falih Rıfkı Atay'ın tanıklığına başvuruyor. Zira Atay Cemal Paşa'nın keyfi idaresine birinci elden tanıklık etmiş. Suriye'de savaş başlayınca Cemal Paşa Fransız konsolosluğunun kayıtlarına el koyuyor ve Araplar için bağımsızlık isteyen ne

kadar siyasetçi, alim ve din adamı varsa tespit edip hepsini idam ediyor: “Yirmi bir kişi 6 Mayıs 1916’da şafak sökmeden önce Beyrut’un ve Şam’ın merkezî meydanlarında önceden haber verilmenden asıldı. Beyrut’taki idamlara tanık olan Türk gazeteci Falih Rıfki bile mahkûm edilenlere sempati ve hayranlık duydu. ‘Beyrut’ta asılanların çoğu genç milliyetçilerdi’ diye yazdı. ‘Hücrelerinden başlarının geçirileceği ilmiğe giderlerken Arapça marş söylüyorlardı.’” (Rogan 2017, 331) Cemal’in büyük tepki çeken politikaları Arapların isyanı başlatmasında dinamit etkisi yarattı. Haziran 1916’da başlayan Arap isyanıyla kısa sürede Şerif Hüseyin ve oğulları Osmanlı askerlerini Arabistan’ın birçok bölgesinden çıkardı.²

Öte yandan Ekim 1917’deki Bolşevik Devrimi sayesinde Osmanlılar Arap topraklarında yeni fırsatların eşliğine vardılar. Birincisi Kafkas ordusu savaş dışı kalınca Osmanlılar aynı orduyu, Suriye ve Irak cephesinde yeniden konuşlandırabilme imkânı yakadılar. Ayrıca Rusların Troçki tarafından *İsvestia*’da açıkladıkları gizli antlaşmalar arasında Sykes-Picot’un taahhütleri, Şerif Hüseyin büyük bir Arap imparatorluğu hayallerine büyük bir set çekiyordu. Suriye cephesinde bulunan Cemal Paşa hemen Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal’a mektup yazarak İngilizlerin oyununa gelinmemesini, Osmanlı tarafına geçerlerse ‘gerçek bir otonomi’yi onlara Osmanlıların vereceğini taahhüt etti. Fakat Şerif Hüseyin kartını yine İngilizlerden yana kullanıp mektubu aynen İngilizlere ilettiler. Osmanlılar 1917’de peş peşe üç büyük ve sembolik önemde kenti kaybetmişti: Bağdat, Mekke, Kudüs. Bu herhalde Osmanlıların cihad-ı ekber siyasetinin en hazin neticesi olarak okunabilir. Daha da önemlisi üç kent cihadın en fazla yıpratmayı arzu ettiği İngiltere tarafından alınmıştı. Rogan’ın dediği gibi, “Mısır ve Hindistan’daki Britanyalı yetkilileri, muharebe meydanlarındaki tersliklerin dinsel fanatizmi tetikleemesinden artık korkmuyorlardı...” (Rogan 2017, 390)

Ermeni Meselesi

Eugene Rogan artık evrensel bir tarih tartışması haline gelmiş 1915 Ermeni Tehciri için sözünü sakınmadan ‘soykırım’ sözcüğünü kullanıyor. Rogan: “1948 tarihli BM Soykırım Sözleşmesi uyarınca, mevcut kanıtların, Osmanlı hükümetinin müstakil bir uluslar ve dinî grup olan Anadolu Ermeni cemaatini ‘bütünüyle veya kısmen imha etme niyetiyle işlenen fiillerden sorumlu olduğu’ yönündeki iddiayı bütünüyle desteklediğine inanıyorum.” diyor. (Rogan 2017, 201) Rogan iddiasını büyük ölçüde Talat Paşa’nın Meclis-i Vükela’dan çıkardığı tehcir tezkeresine dayandırıyor. Tehcir tezkeresi Talat Paşa’ya göre Osmanlı’da Ermenilerin başka yere göçertilmesi emrini içeriyordu. Eugene Rogan daha çok Taner Akçam’ın kitaplarını kaynak göstererek tehcirin kesinlikle bir soykırım olduğuna iddia ediyor. Yine Rogan’a göre soykırımın mimarları Talat, Dr. Mehmet Nazım ve Dr. Bahaeddin Şakir’di. Buna göre programda Ermenilerin 6 doğu vilayetinden sürülmesi ve imparatorluğun herhangi bir yerinde ancak % 10’un altında bir

² Muhtemeledir ki ‘Arapların bizi arkadan vurması veya ihaneti’ söyleminin çekirdeği buraya yatıyor. Fakat revizyonist tarihçilere göre, aslında bu Arap ihaneti değil, daha ziyade tekil bir ihanet, Şerif Hüseyin’in ihanetiydi. (Bkz. *Derin Tarih Dergisi*, S.58)

nüfusla kalabilecekleri yönünde talimatlar vardı. Eugene Rogan Ermenilerin tehcirini kitapta Kutü'l-Amare'de Osmanlıların esir aldıkları İngiliz askerlerinin 'ölüm yürüyüşleri' ile karşılaştırarak yeni bir tartışma açıyor: "Osmanlılar Ermenileri eşgüdümlü bir imha politikası çerçevesinde Suriye Çölü'ne geçirdiler. Kut esirlerinin öldürülmesi ise planlamadı fakat hayatlarını korumak için herhangi bir girişimde de bulunulmadı." (Rogan 2017, 307)

Siper Savaşları

1. Dünya Savaşı'nın en dikkate taraflarından birisi, ölüm korkusunu sürekli canlı tutan ve sonuçta birçok askerinin ruhsal yönden çökmesine neden olan siper savaşlarıydı. Muhabere alanında iki ordunun karşılıklı olarak kazdığı siperlerdeki askerler, Niall Ferguson'un Freud'dan ödünç aldığı 'ölüm dürtüsü'ne yenik düşmüşlerdi. Büyük Savaş'tan sonra siperlerde bulunmuş askerler arasında, özellikle İngiliz ordusu hakkında yapılan psikolojik bir tetkike göre, 65.000 İngiliz askeri nevrastenî bozukluğundan mustarıptı. (Ferguson 2015, 406) Fransız tarafında siperlerdeki cehennemî anlatan başlı başına bir siper dergisi, *Le Saucisse* bile vardı.

Osmanlı askerleri siper tecrübesiyle Çanakkale'de tanıştı. Rogan'ın aktardığı şekliyle, İtilaf güçleri 1915 yazında Gelibolu'da 'karışık bir siper ağı' kurdular: "Siperlerin sınırlarında yaşamak ve savaşmak askerlerin akıl sağlığını zorladı. Askerlerin muharebe alanlarının uzağındaki kasaba ve köylere gidebilmesine imkân veren batı cephesinin tersine, Gelibolu'da şiddetten bir an olsun kaçıp rahatlama imkânı yoktu." (Rogan 2017, 232)

Neyse ki tüm cehennemî ortasında hoş ayrıntılar da yok değildi. İngiliz ve Alman askerleri arasında Noel ateşkesi denen bir uygulamadan bahseder Ferguson. Burada öldürme tutkusu yerini taraflar arasında 'yaşa ve yaşat' prensibi uygulanır ve bir tür alicenaplık ritüeli ortaya çıkardı: "Hasım gece devriyeleri ara bölgede birbirleriyle karşılaşmamaya özen gösterirdi. Keskin nişancılar ateş açsalar bile öldürmeye yönelik atışlar yapmazlardı." (Ferguson 2015, 409)

Çanakkale cephesinde Anzak askerleri ve Osmanlı askerleri arasında benzer bir 'alicenaplık ritüeli' vardı. Bazı siperler o kadar birbirlerine yakındı ki, düşman taraflar birbirlerinin konuşmalarına tanık olabiliyorlardı: "Birbirine bu kadar yakın yerlerde yaşamak askerler üzerinde insani bir etki yaratıyordu ve sakin zamanlarda düşman siperlerine bir şeyler atarak ikramda bulunuyorlardı. Bir Türk askeri Anzak hatlarına sigara, kuru üzüm, fındık ve badem attığını hatırlıyordu. İstilacılar ise teşekkür niyetine meyve ve reçel konservesiyle karşılık veriyordu." (Rogan 2017, 233)

Son ve önemli bir ayrıntı ise savaş sırasında her iki tarafta da savaşan askerler örneği. Kut Muharebesinde esir düşen Hintli müslüman asker ve subaylar Osmanlı tarafına geçtiler. Rogan'a bakılırsa bu cihat propagandasının bir zaferiydi. Başka bir yönden daha önce Osmanlı saflarında savaşan Cafer el-Askerî,

Nuri es-Said ve Ali Cevdet gibi Arap subaylar Şerif Hüseyin'in bağımsızlık ilanı neticesinde Arap isyanına katıldılar.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı için 1. Dünya Savaşı macerası Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ve böylece Almanya'yla ikmal hattının kesilmesi dolayısıyla bitti. Öte yandan Alman ordusu zaten birçok cephede çökmüştü. Osmanlılar ağır şartlar içeren Mondros mütarekesiyle savaştan çekilme kararı aldılar. İlginçtir Kutü'l-Amare'de utanç verici bir mağlubiyet alarak Osmanlılara esir düşen General Townshend imparatorluğun mütareke kararını İtilaf devletlerine iletmişti. Böylece savaş 31 Ekim 1918'de öğleden sonra resmen bitti.

Rogan'ın kitabında Ürdün'e İngilizlerin ve Faysal'ın Arap Ordusunun saldırıları karşısında Osmanlı askerinin savunma performansını okurken detayların bolluğuna şaşırılmamak mümkün değil. Rogan bu kadar şeyi nerden biliyor ve bu kitapta neden bu kadar çok yer ayırıyor bu konuya diye sorular okurun kafasına peyda oluyor ister istemez. Meğerse Rogan'ın önemli bir kitabı da *Frontiers of the State in the Late Ottoman Empire: Transjordan, 1850-1921*³ başlığı altında Ürdün tarihine aitmiş. Eugene Rogan'ın *Araplar: Bir Halkın Tarihi*⁴ ise 1.Dünya Savaşı'ndan sonra, yani Arapların Osmanlılardan bağımsız olduktan sonraki tarihlerine odaklanıyor.

Rogan'nın *Osmanlı'nın Çöküşü* birçok dilde yayımlanmış zengin bir kaynakçaya dayanıyor. Arşiv kaynakları arasında, Yeni Zelanda, Cambridge, ABD Ulusal Arşivi, Bağdat, Basra, Beyrut, İstanbul, Urfa, Trabzon'daki kayıtlar, Londra'daki özel koleksiyonlar ve yayımlanmamış doktora tezleri dikkat çekiyor. Bariz bir nokta da, bazı cephelerde muhtelif anı kitaplarından oldukça geniş bir şekilde istifade etmesi. Mesela Sarıkamış Cephesini anlatırken Ali Rıza Eti'nin *Bir Onbaşının Günlüğü* 'nü kullanması. Ermeni Meselesinde ise anlatıya Grigoris Balakian'ın *The Armenian Golgotha*'yla başlaması gibi. Ali Rıza Eti'nin kararlı bir Ermeni düşmanı olduğu ortada. Anılarında net ifadeler var bu konuda. Balakian ise Ermenilerin tehcirinde 'birinci elden bir tanık' olarak anılarını yazmış.

Vecdi DEMİR,
Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi,
vecdidemir@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-2910-4984.

³ Cambridge University Press, 2002. Rogan'ın Ürdün'le ilgili diğer bir önemli kitabı da editörlüğünü yaptığı, *Village, Steppe and State: The Social Origins of Modern Jordan*, I.B. TAURIS, 1995.

⁴ *The Arabs*, Penguin, 2018.